

Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi
Turkey Journal of Theological Studies
[Tiad-2017]

[Tiad], 2021, 5 (2): 502-513.

Bedî' Disiplini Kapsamında Bir Söz Sanatı Önerisi: İstintâk

A Rhetorical Suggestion within the Scope of al-Badî' Discipline: İstintâk

Adnan ARSLAN

Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,

Arap Dili ve Belâğati Anabilim Dalı

Assoc. Prof. Dr, Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Islamic

Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric

Bilecik, Turkey

adnan.arслан@bilecik.edu.tr

orcid.org/0000-0002-3989-6612

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 30.07.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 11.10.2021
Yayın Tarihi / Published : 27.12.2021
Yayın Sezonu : Aralık
Pub Date Season : December

Atıf/Cite as: Arslan, Adnan. "Bedî' Disiplini Kapsamında Bir Söz Sanatı Önerisi: İstintâk". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi 5 / 2 (Aralık 2021): 502-513.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/tiad>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU- İstanbul- Turkey. All rights reserved.

Bedî' Disiplini Kapsamında Bir Söz Sanatı Önerisi: İstintâk

Öz

Asırlar içerisinde sistematik bir hale kavuşan belâgat ilminin saç ayaklarından biri olan bedî', lafzi ve manevi söz süsleme sanatlarını ele almaktadır. Tevriye, cinâs ve tîbâk gibi onlarca söz sanatı bu bilim dalı kapsamına alınmış ve sayısı belagat bilginlerinin katkılarıyla yüze ulaşmıştır. Bu çalışmada mevzubahis bedî' ilmine bir katkı sadedinde "istintâk" kavramı önerilmektedir. Bedî' ilminde hayvanlara, bitkilere, cansız ve soyut varlıklara insanlara ait özellikler nisbet etme anlamında edebiyat terimi olan teşhis sanatından daha daraltılmış bir kavram olarak istintak, ölmüş olanları duyan ve anlayan bir canlı insan olarak varsayma düşüncesine dayalıdır. Bunun Arap şiirinde pek çok örnekleri vardır. Bu şiirlerde şairin, ruhun varlığı ve ebediyetine olan inancı önem arz etmektedir. İstintâk ile maksat sadece ölüye duyulan özlem değildir. Zühed şairleri için istintâk, vaaz ve irşat amacı ile sıklıkla kullanılmıştır. Sonuç olarak bu çalışma Arap şiirinde sıklıkla başvurulan bir yöntem olarak ölümlere hitap etmenin müstakil bir söz sanatı olarak kabul edilmesini tavsiye etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, İstintak, Ölü, Teşhis, Arap Şiiri.

A Rhetorical Suggestion Within the Scope of al-Badî Discipline: İstintak

Abstract

The science of al-Badî which is one of the pillars of the science of rhetoric and has become systematic over the centuries deal with rhetorical arts. In this study, the concept of "istintâk" is suggested as a contribution to the subject science. Unlike the art of diagnosis, which is a literary term in the sense of attributing human characteristics to animals, plants, inanimate and intangible beings in the science of al-Badî istintak is based on the assumption of a living person who hears and understands the dead. There are many examples of this in Arabic poetry. In these poems, the poet's belief in the existence and eternity of the soul is important. As a result, this study recommends that addressing the dead as a method frequently used in Arabic poetry should be accepted as an independent rhetoric and that this art of rhetoric should be handled with the term istintak within the framework of the science of al-Badî

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, İstintak, Dead, Personification, Arabic Poetry.

Giriş

*İnsanoğlunun bilgi birikimi arttıkça bilimin dallara ayrılması pratik bir zorunluluk haline geldiği gibi*¹ Arap dili belâgatinin zaman içerisinde sistemleşip özerk alt bilim dallarına ayrılması da² kaçınılmaz olmuştur. Tercih edilen görüşe göre Araplarda, Basralı âlim Câhız'ın (öl. 255/869) *el-Beyân ve't-tebyîn* eseri ile ilk nüveleri atılan belagat ilmi³ kronolojik olarak; Ebû Hilâl el-Askerî (öl. 400/1009'dan sonra), Abdülkâhir el-Cürçânî (öl. 471/1078-1079), Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî (öl. 626/1229)⁴ ve nihayet Hatîb Kazvînî (öl. 739/1338) ile çizilen genel çerçevesinde pek bir değişikliğe uğramadan günümüze kadar ulaşmıştır. Cahiliye şiirinde tabii bir selika olarak kullanılan edebi sanatların⁵ tedvin ve tasnif sürecinde kavram, tanım ve sınırlılıklar açısından doğal olarak müşahede edilen çapraşık durum, Câhız'dan Kazvînî'ye kadar yaklaşık beş asır içerisinde belâgat-mantık kesişmesi ve yüzlerce irili ufaklı belâgat bilgininin katkılarıyla bilimsel bir istikrara ulaşmıştır.

Tasnif bakımından tekâmül ve ayrışma süreci asırlara mal olmuş belâgat alt disiplinlerinden olan bedî' ilminin⁶ çerçevesi içerisinde yer alan söz sanatları vardır. Tenviye, cinâs, tıbâk ve muvâzene gibi kimi edebiyatçılara göre sayısı elli dörde çıkartılan bu söz sanatları⁷ lafzı yahut manayı daha alımlı ve çekici kılmak için birer araçtır.⁸ Edebiyat eleştirmenlerine göre sonradan ihdas edilmeyen aksine dilde zaten var olan bu söz sanatları⁹ ilmi çalışmalarla zaman içerisinde peyderpey sistemli hale getirilmiş ve tanımlanmıştır. Bu bağlamdaki edebi çalışmalar, olmayanı var etmeyi değil, var olanı kendi karakteristiği ile keşfetmeyi ve sınırlarını belirlemeyi amaçlamaktadır.

¹ Mehmet Akif Ersoy, "Psikiyatri ve Sosyal Bilimlerin İlişkisi", *Klinik Psikiyatri* 2 (1999), 230.

² Mâzin el-Mübârek, *el-Mûcezz fî târihi'l-belâga* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 7.

³ Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbu's-smâateyn: el-Kitâbetu ve's-şî'r*, thk. Alî Muhammed el-Bicâvî (B.y.: İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1952), 5.

⁴ Mustafa al-Mawas, "Merâhilu tedavvuru ilmi'l-belâga inde'l-Arab", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9 (Aralık 2019), 199-201.

⁵ Nusrettin Bolelli, *Belâgat Tarihi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018), 18.

⁶ Muhammed Syahran, "Hakikatu ilmi'l-bedî' fî dav'i dirâsâtin târihiyye", *Nady al-Adab* 16/1 (Mayıs 2019), 10.

⁷ Şevki Dayf, *el-Belâga tatavvur ve târih* (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1965), 316. Mustafa Aydın, *Bedî' İlmi ve Sanatları* kitabında bu sanatları manevi ve lafzi toplam 123'e çıkarmıştır. Mustafa Aydın, *Bedî' İlmi ve Sanatları* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2018).

⁸ İbn Haldun'a göre sözü lafzen ve manen güzelleştirme aracı olarak kullanılan söz sanatlarına yıllar içerisinde, özellikle de Mağrib bölgesi Araplarının daha fazla ilgi göstermesinde bu sanatların öğrenilmesinin kolaylığı etkili olmuştur. Zira bedî' sanatları beyan ilmine göre derin gözlem ve tahayyüllere, dakik teşbih ve tespitlere fazla ihtiyaç duymamaktadır. İbn Haldun, *Mukaddime*, yh. Arslan Tekin, (İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2017), 1246.

⁹ Abdullah İbnü'l-Mu'tezz, *Kitâbu'l-bedî'*, thk. İrfân Matrâcî (Beyrut: Müesseset'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 2012), 9

Dolayısıyla edebiyat araştırmacısının üzerine düşen o dilin tabiatında var olan bir hususiyeti dikkatli bir şekilde tespit edip bağımsız bir başlık ile diğerlerinden ayırmak ve söze kattığı etki gücünü gün yüzüne çıkarmaktır.

Bu çalışmada Arap dili belâgatının alt disiplinlerinden olan bedî' ilmi çerçevesinde ele alınması mümkün görülen bir söz sanatından bahsedilecek ve "istintâk" kavramıyla bunun literatüre kazandırılması önerilecektir.

A. Cansız Eşyanın Kişileştirilmesi/Teşhîs

Teşhîs/kişileştirme, hemen tüm edebiyat kaynaklarında varlığı kabul edilen bir söz sanatıdır. Hayvanlar, bitkiler, cansız cisimler, duygu ve kavramlar hatta şehirler hakkında bir kişilik varsayarak onları insanileştirmek anlamına gelen bu söz sanatının, tüm dünya dillerinin edebiyatlarında var olduğu söylenebilir. Zira böyle bir söz sanatı dilin doğasında mevcuttur.¹⁰ Araştırmalar *personifikasyon* olarak da tanımlanan teşhîs sanatının köken olarak Antik Yunân'a ait Homeros destanlarına kadar uzandığını ifade etmektedir.¹¹ Arkaik döneme ait sanat eserlerinin üzerinde adalet ve adaletsizlik kavramlarını temsil eden karakterlerin resmedildiği bilinmektedir.¹² Bizans sanatında da soyut kavramların kişileştirilmesinin yaygın olduğu söylenmektedir.¹³ İnsan dışı varlıklara insani özellikler atfetmek edebiyatta kadim bir yaklaşım olmalı ki geçmiş M.Ö. 600'lü yıllara kadar uzanan fabl türü ortaya çıkmıştır.¹⁴ Edebiyatta duyguları sözün merkezine yerleştiren romantizm akımı için de teşhîs oldukça uygun bir ifade biçimi olmuştur.¹⁵ Zira kişileştirme tam da şiirsel yapının bir figürüdür.¹⁶ Örneğin İtalyan şair Francesco Petrarca (öl. 1374) bir şiirinde soyut bir kavram olan zaferi, bir kadın şeklinde kişileştirmiştir.¹⁷ Tevfik Fikret (öl. 1915) ise şiirlerinde güvercini "gamlı", penbe çemenleri "bûs eden", dağ ve taş

¹⁰ Najat Ismael Sayakhan, "The Use of Personification and Apostrophe as Facilitators in Teaching Poetry", *International Journal of Literature and Arts* 4/1 (2016), 7.

¹¹ Theagenes Porphyrius'a göre Homeros'ta zikredilen tanrılar aslında *sıcak, soğuk, kuru ve yağ gibi doğal elementlere karşılık geldiğini hatta bazı durumlarda aptallık, âşıklık gibi psikolojik hallere denk düşmektedir*. Bahadır Karadağ, "Homeros ve Felsefe Tarihinde Alegorik Homeros Yorumları", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 3/5 (2017), 231.

¹² Ayşegül Ünal, *Roma Dönemi Sanatında Eyalet Kişileştirmeleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 7.

¹³ José María Blázquez, "Der Einfluss der Mosaiken des vorderen Orients auf hispanische Mosaiken am Ende der Antike", *JMR* 1/2 (2008), 12.

¹⁴ Erol Duran, "Fabllar ve Değer Eğitimindeki Önemi", *Gelecek Vizyonlar Dergisi* 2/1 (2018), 32.

¹⁵ Muhammed Halil el-Halâyile, "et-Teşhîs kırâtun fî dîvânî'l-Hansâ", 6. <https://eis.hu.edu.jo/deanshipfiles/pub103324394.pdf> Erişim: 28 Temmuz 2021.

¹⁶ Dania Schüürmann, *Personifikation, Prosopopoeia, Persona Figurale Spielarten des Daimon als Gestaltung des Ausdruckslosen in der Brasilianischen Literatur* (Berlin: Berlin Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012), 29.

¹⁷ Gino Tellini, *Letteratura Italiana Un Metodo Di Studio La Fabbrica del Testo* (İtalya: Le Monnier Università, ts.), 25.

“cilve-zâr, seheri “mütebessim” vb. tasvir etmiştir.¹⁸ Çocukların bilişsel düzeylerine hitap edebilmek için en etkili bir anlatım üslubudur.¹⁹ Diğer taraftan teşhîs siyasi, dini vb. içerikte mesajları dolaylı yoldan vermek için oldukça uygun bir söz sanatıdır.

Böylesine bir söz sanatının varlığı, insanın içinde yaşadığı eşya ile ne denli içli dışlı olduğu ile izah edilebilir. Zira insan akli ve hayali melekeleriyle kendisini kuşatan varlık dünyasının her şeyiyle ilişki içerisinde. Kendi hayal dünyasında yansıyan cansız varlıklar onun duygularının boyasıyla adeta şuura bürünerek şahsiyet sahibi olabilir. Bu bir bakıma onun sosyal varlık oluşu ile de ilgilidir denilebilir. İnsanın sosyal olma yönü birinci derecede diğer insanlarla alakalı iken ikinci derecede diğer canlı hatta cansız varlıklarla ilgili de olabilir.²⁰ Mısırlı edebiyatçı Mahmûd Abbâs el-Akkâd (öl. 1964) bu sanatı, insanın harikulade hassas his dünyası ile ilişkilendirir. Zira insan öylesine bir şuur yeteneğine sahiptir ki semâvât ve arz, varlık dünyasında olan her şeyle irtibatlıdır; her şey onun hayatının bir parçası imiş gibi onu etkiler.²¹ İnsanın âlemdeki her şeye karşı olan bu duyarlılığı anlaşılabilir onun his dünyasında her şeyle bir iletişim ve etkileşim imkânı sunmuştur. Bu imkânın deyim yerinde ise kuvveden fiile çıkarılması edebiyatta teşhîs ve intâk gibi sanatlarla mümkün olmuştur.

Retorik tarihi açısından teşhîs hakkında yapılan çalışmalar onu mecazın alt başlıklarından olan kapalı istiare kapsamında ele almıştır. Hatta teşhîsten bahsetmenin aslında mecazdan bahsetmek anlamına geldiği²² ve mecazın özel bir durumu olduğu²³ ifade edilmektedir. Bunun isabetli bir görüş olduğunu belirtmek gerekir. Zira teşhîste, konuşmak ve anlamak gibi beşeri özelliğe sahip olmayan canlı cansız nesnelere önce müşebbehun bih (benzetilen) olan insana

¹⁸ Ayşe Çevirici, *Tevfik Fikret'in Şiirlerindeki Edebi Sanatlar* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006),

¹⁹ Xhenete Haziri, *Veçori Të Figurave Stilistike Për Fëmijë* (Mitrovicë: Unversiteti “Isa Boletini” Fakulteti I Edukimt Programı Fillor, 2021), 12

²⁰ Bunun çarpıcı bir örneğini İsviçreli yazar Herman Hesse'nin (öl. 1962) *Märchen vom Korbstuhl* (Hasır Sandalye Masalı) masalında görmek mümkündür. Bu masalda ressamlığa özenen bir kız çocuğuna oturduğu hasır sandalye onunla konuşarak rehberlik etmiştir. Nana Pang, *Zur Funktion und Bedeutung kognitiver Metaphern in Hermann Hesses Märchen Unter besonderer Berücksichtigung der China-Symbole* (Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 2020), 129.

²¹ Abbâs Mahmûd el-Akkâd, *İbnu'r-Rûmî hayâtuhû min şî'rihî* (İngiltere: Muessesetu Hindâvî, 2017), 234

²² Walter S. Melion, Bart Ramakers, “Personification: An Introduction”, *Koninklijke Brill NV* 2016, 2.

²³ Anna Mrázková, *Les Figures de Style Dans l'œuvre de j.m.g. Le Clézio et Élaboration d'un Support Pédagogique*, Západočeská Univerzita Plzni Fakulta Filozofická, Plzeň 2016, 16.

benzetilmektedir. Fakat müsteâr minhu olan insan lafzı hazfedilmektedir. Hazfedilen unsurun lazımı olan insanca konuşmak yahut anlamak gibi nitelikler zikredilmektedir. Bu itibarla böyle bir ifade biçimi hakikaten de kapalı istiarenin tanımına tekabül etmektedir.²⁴ Fakat teşhîsi kapalı istiareden daha özel kılan bir durum söz konusudur. Kapalı istiareden müşebbeh insan dışındaki varlık ve kavramlara benzetme için de kullanılabilir. Fakat teşhis, kapalı istiare içerisinde daha dar ve spesifik bir alandır. Zira teşhîste amaç "herhangi" bir şeye benzetmek değil sadece ve sadece teşbihi insana hasretmektir.²⁵ Öyle ise denilebilir ki kapalı istiare ve teşhîs arasında "genel-özel" ilişkisi bulunmaktadır.

Böyle bir istiarenin Arap edebiyatında varlığı cahiliye şiirinde de mevcut olduğu için epey erken dönemden itibaren belâgat bilginleri muhteva olarak teşhîse işaret etmişlerdir. Fakat tabii ki teşhîs bugünkü kavramıyla o tarihlerde kayıt altına alınmış bir müstakil sanat olmamıştır. Arap retoriğinde daha sonra Batı edebiyatı çalışmalarının etkisiyle "teşhîs" olarak kavramlaşacak bu söz sanatı²⁶ Cahiliye şiirinden günümüze kadar pek geniş bir yelpazede karşımıza çıkmaktadır. Hatta bazı Kur'ân müfessirleri âyetlerde hayvan ve cansızlara "konuşmak" gibi beşeri özelliklerin isnat edilmesini adını vermeden bu sanatla izah etmektedir.²⁷

B. İstintâk/Cesetlerin Kişileştirilmesi

Anlamak, konuşmak, duygulanmak vb. hususiyetleriyle diğer canlılardan temayüz eden insan, öldükten sonra fiziki açıdan herhangi bir cansız varlıkla aynı duruma düşmektedir. Bir insan cesedinin herhangi bir kaya parçasından bir farkı yoktur. Dolayısıyla insani ceset hiçbir surette duyamaz, konuşamaz ve cevap veremez. O halde ölmüş bir insan cesedine hitap ederek onunla konuşmak, ona bir şahsiyet vermekle mümkün olacaktır. Bu şahsiyet verme ameliyesi biraz önce bahsedildiği gibi edebiyatta "teşhîs" sanatı kapsamında değerlendirilebilir. Fakat burada bir ayırmadan bahsetmek gerekmektedir. Edebiyatçının bir kaya parçasını insan tasavvur edip ona bir şahsiyet vererek onunla konuşması yahut onu konuşturması ile ölmüş bir insana hitap etmesinin

²⁴ Abdülazîz Atîk, *İlmu'l-beyân* (Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, 1982), 176.

²⁵ İsa Kocakaplan, *Açıklamalı Edebi Sanatlar* (İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2011) 177.

²⁶ Arap akademisinde "teşhîs" başlıklı çalışmalara bakıldığında bunların, teşhîs sanatının kökeni ile ilgili klasik Arap belâgatçılarının yanında Modern Batı edebiyatı teorisyenlerini de referans ettikleri görülmektedir.

²⁷ Bu çalışmanın asıl amacı teşhîs sanatını incelemek değildir. Teşhîse dair pek çok çalışma zaten mevcuttur. Biz burada insan dışı varlıklarda beşeri özellikler varsayarak onları kişileştiren bu sanatın altında özel bir yerin yani ölülerin tahsis edilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bu yüzden teşhîsle ilgili bu kadar bilginin yeterli olduğu düşünülüp bir kaynağa atıfta bulunulacaktır. İsmail Durmuş, "Teşhis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/565-566.

aynı şey olmadığını söyleyebiliriz. Zira kaya, ağaç ve kurt gibi şeyler hiçbir zaman beşeri bir şahsiyet kazanmamıştır. Semavi dinlere göre de bunlar ileride tekrar dirilseler bile insan gibi bir şahsiyete hiçbir zaman kavuşamayacaklardır. Hâlbuki insan cesedi her ne kadar mevcut zaman diliminde kaya ve odun gibi cansız olsa da bir süre önce şahsiyet sahibi oldukları gibi semavi dinlere göre de bir müddet sonra dirilecek ve aynı şahsiyetiyle karşılık görecektir. Dünya üzerindeki pek çok dini inanışa göre de insanların öldükten sonra ruhları baki kalmaktadır. Dolayısıyla insanların öldükten sonra şahsiyet sahibi kabul edilmeleri ve onlara hitapta bulunulması oldukça eski ve yaygın bir inançtır. O halde edebiyatta beşeri özelliği olmayan şeylerin insan kabul edilerek kişileştirilmesi/teşhîs ise ölümlere hitap edilerek onların canlı var sayılması teşhîsin altında daha spesifik bir başlığa ait olmalıdır. Buradan hareketle istintâk bu başlık için uygun bir kavram olabilir.²⁸ Buna göre edebiyatta ölmüş insanları canlı kabul ederek onlara hitap etmek, canlılık özellikleri atfetmek için *istintak* kavramının önerilmesi mümkündür.

Tekrar edecek olursak teşhis kapalı istiarenin bir alt başlığı olduğu gibi istintak de “ölü insanları” daraltarak teşhis içerisinde bir alt başlığı teşkil etmektedir. Burada yer verilecek bir şema istintâkın konumunu tayin etmek için faydalı olacaktır.

C. Arap Şiirinde İstintâk Örnekleri

²⁸ İnsan dışı varlıklara insani bir şahsiyet verdikten sonra onları konuşturmak anlamına gelen “intâk” sanatı literatüre girdiği için biz bu çalışmada ölümlere şahsiyet vermek ve onları konuşturmak anlamında aynı kökten gelen “istintâk” kelimesini tercih ettik.

Cahiliye şiirinden itibaren şairlerin ölmüş kimselere hitaben şiirler söylemesi oldukça sık rastlanan bir tutumdur. Şairin bu tavrının daha önce de bahsedildiği gibi, ruhun varlık ve ebediliğine inanmak ile ilişkisi olduğu söylenebilir. Hitap edilen şey her ne kadar mezarda yatan bir ceset gibi görünse de şair, ruhunun derinliklerinde yatan ebediyet inancı yahut temennisinin bir tezahürü olarak ölmüş kişiye hitap eder. Özellikle mersiyelerde ölmüş kişiye sanki duyuyormuş gibi hitap ederek onu canlı varsaymak, makalemizin tezi olan istintak olgusuna en sık görülen örnekler arasında sayılabilir. Arap şiirinde bunun örnekleri sayılamayacak kadar çok olduğu için Cerîr b. Atiyye'nin (öl. 110/728) vefat eden eşinin kefenli haline bakarken söylediği şu beyitle iktifa etmek yerinde olacaktır:

ولقد أراك كُسيبت أجمَل منظرٍ ومع الجمال سَكينةٌ ووَقارٌ

Görüyorum ki en güzel bir sûret sana giydirilmiş.

*Ve güzelliğinle birlikte sükûnet ve vakar yüzünde okunuyor.*²⁹

Diğer taraftan ölüleri canlı farz ederek onlara hitap etmek vaaz ve irşat amaçlı söylenen mesajlı şiirlerin sık başvurduğu bir üsluptur. Özellikle zühd ve hikmet şairleri irşat maksatları doğrultusunda ölümlerle konuşur. Burada aslında hitap ölümler üzerinden ölümden ders çıkarmayan dirileredir. Şair hadiste geçen "Nasihat istersen ölüm yeter." öğretisini etkin kullanabilmek için ölümlerle konuşur. Muhatabının kendisini mezarda yatanın yerine koymasını ve onun cevap veremediği gibi kendisinin de günün birinde o hale düşeceğini hatırlatmak ister. Bu açıdan istintak, özellikle Ebu'l-Atâhiye (öl. 210/825) gibi edebiyatçılığını tamamen irşada tahsis etmiş nitelikli şairlerin mütemadiyen başvurduğu belirgin bir üslup olmuştur.

Ebu'l-Atâhiye şiirinde şöyle der:

إِنِّي أَكَلِمَتُكُمْ وَلَيْسَ بِكُمْ كَلَامٌ	أَهْلَ الْقُبُورِ عَلَيْكُمْ مِنِّي السَّلَامُ
مِن بَعْدِكُمْ هُمُ الشَّرَابُ وَلَا الطَّعَامُ	لَا تَحْسَبُوا أَنَّ الْأَجْيَةَ لَمْ يَشْغُ
بِكُمْ وَفَرَّقَ ذَاتَ بَيْنِكُمُ الْحِمَامُ	كَأَلَّا لَقَدْ رَفَضُوكُمْ وَاسْتَبَدَلُوا
قَدْ مَاتَ لَيْسَ لَهُ عَلَى حَيٍّ ذِمَامٌ	وَالْحَالِقُ كُلُّهُمْ كَذَاكَ فَكُلُّ مَنْ

Ey kabir ehli! Bizden size selam olsun. Ben sizinle konuşuyorum da sizden çıt yok.

Sanmayın ki sizin dostlarımız sizden sonra yemeden içmeden kesildiler.

Asla! Sizi yok sayıyorlar artık. Sizin yerinize başka dostlar edindiler. Aranıza ölüm girdi.

²⁹ İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *Kitâbu'ş-şî'ri ve'ş-şuarâ* (Kahire: Dâru'l-hadîs, 1423), 1/481.

*Herkes böyle. Ölenlerin sağlarla aralarında hiçbir bağ yok artık.*³⁰

Ebu'l-Atâhiye görüldüğü gibi mezarda yatan cesetlere sanki duyuyorlarmış gibi hitapta bulunmaktadır. Şairin bu sözlerinden ölümlerin istifade edeceği bir şey olmasa da Ebu'l-Atâhiye'ye göre onu dinleyecek diriler vardır. Şiirin dirilere vermek istediği mesaj açıktır: Dünyevi dostluklar mezara kadardır. Mümin, dost olarak asıl Allah'ı edinmelidir.

Ebu'l-Atâhiye'nin istintak kabilinden şiirleri oldukça fazladır. Divanında bunun örneği onlarca yerde bulunmaktadır. Bir örnek daha vermek üslubun varlığı, keyfiyeti ve amacını göstermek bakımından yeterli olacaktır.

سَلَامٌ عَلَىٰ أَهْلِ الْقُبُورِ الدَّوَارِيسِ كَأَنَّكُمْ لَمْ يَجْلِسُوا فِي الْمَجَالِيسِ
وَلَمْ يَلْعَوْا مِنْ بَارِدِ الْمَاءِ لَذَّةً وَلَمْ يَطْعَمُوا مَا بَيْنَ زَطْبٍ وَبَابِيسِ
وَلَمْ يَكُ مِنْهُمْ فِي الْحَيَاةِ مُنَافِسٌ طَوِيلُ الْمُنَىٰ فِيهَا كَثِيرُ الْوَسَاوِسِ
لَقَدْ صِرْتُمْ فِي غَايَةِ الْمَوْتِ وَالْبَلَىٰ وَأَنْتُمْ بِمَا بَيْنَ رَاجٍ وَأَيْسِ
فَلَوْ عَلِمَ الْعِلْمَ الْمُنَافِسُ فِي الَّذِي تَرَكْتُمْ مِنَ الدُّنْيَا لَهُ لَمْ يُنَافِسِ

Selam olsun yıkılmış mezarlarda yatanlara.

Onlar sanki meclislerde hiç oturmadılar.

Soğuk suyun lezzetini hiç tatmadılar.

Yeryüzünde hiçbir şeyden ağızlarına bir lokma koymadılar sanki.

Uzun emeller besleyen, çok vesveseli rakipler sanki onlardan hiç gelmedi dünyaya.

Umut ve ye's arasında yaşayıp tam anlamıyla ölüp, çürüyüp gittiniz bu diyardan.

*Dünyada bırakıp gittiğin şeyleri koşturup duran bilse hiç koşturmaz dünya peşinde.*³¹

Son beyitte Ebu'l-Atâhiye şiiri söylemekteki maksadını açığa vurmaktadır. Dünya için mücadele veren "münâfis" şimdi ölmüş ve kabirde yapayalnız kalmıştır. Arkada kalanlar ise mezardakinin başına gelen aynı halle gün gelecek hallenecektir.

Diğer bir şair Sâlim b. Gassân el-Levvâh (öl. 920/1514) ise mezarda yatanların karşıladıkları şeylerin dünyadakiler ile tam tersi olduğu alaycı bir dille şöyle ifade eder:

أَيَا أَهْلَ الْقُبُورِ فَمَا جَوَابُ لِمَنْ نَادَاكُمْ أَهْلَ الْقُبُورِ

³⁰ Ebu'l-Atâhiye, *Dîvân* (Beyrut: Dâru Beyrût, 1986), 388.

³¹ Ebu'l-Atâhiye, *Dîvân*, 225.

تعوّضتم بما عوض القصور

وشتان القبور من القصور

فصار اللحد عن عوض السرير

وفرش التراب عن فرش الحرير

Ey Kabir ehli! Size seslenenlere cevap veremiyorsunuz değil mi?

Sarayların yerini mezarlar aldı. Saraylar ve mezarlar ne kadar da farklı!

Mezar yatağın, toprak döşek de ipekten döşegün yerini aldı.

Kaynaklarda Hz. Hüseyin'e nispet edilen şu şiirde de şair, ölümlere seslenir. Fakat bu kez onların yerine toprak dile gelir ve şöyle der:

ناديت سُكَّانَ القُبورِ فَأَسَكِنُوا

وَأَجَابَنِي عَن صَمْتِهِمْ تُرْبُ الحِصَى

قالت أُنْدرِي ما فَعَلْتُ بِسَاجِنِي

مَرَّقْتُ لِحَمِّهِمْ وَخَرَّقْتُ الكِيسَا

وَخَشَوْتُ أَعْيُنَهُمْ تُراباً بَعْدَما

كانت تُأدِّي بِالنَّسِيرِ مِنَ القُدا

أَما العِظامُ فَإِنِّي مَرَّقْتُها

حَتَّى تَبَايَنَتِ المِفاصِلُ وَالشِوا

Kabir ehline seslendim de sustular.

Onların yerine kabrin toprağı cevap verdi bana.

Dedi ki ben içime aldığıma neler yaptım biliyor musun?

Onların etlerini paramparça ettim, kefenlerini yırttım attım.

Hani gözleri küçücük tozdan rahatsız oluyordu ya! O gözlerini toprak ile doldurdum.

Kemiklerini ise kafatasları ve eklem birbiri içine girinceye kadar parçaladım.

Sonuç

Kısaca insan dışı varlıklara insani özellikler vermek demek olan teşhîs sanatının uygulandığı saha oldukça geniştir. Sandalyeden, ağaca; dağlardan şehirlere kadar insanı kuşatan her ne varsa teşhîs sanatıyla insanlaştırılmaya müsait bir zemindir edebiyat. Zira edebiyat, insani bir üründür ve insan da tüm varlık âlemiyle bir şekilde irtibatlı olma potansiyeline sahiptir. Yeryüzünde ölümsüz bir tinselliğe inanın yaygınlığı da insanın bu potansiyeline eklendiğinde teşhîs sanatı ölmüş olanları da kapsayacak şekilde genişlemiştir. Bu genişlik, İslam'ın ahiret akidesi ve ruhun ebediliği inancının da etkisiyle Arap edebiyatında ölümleri sıklıkla kişileştirme sonucunu doğurmuştur. Ebu'l-Atâhiye gibi pek çok şair mezarlıklara gitmiş, ölümlerle konuşmuş ve onlara beşeri bir kişilik vermiştir. Bu çalışmanın önerisi, haddizatında kişileştirme olan bu tür bir üslubun istintâk denilebilecek spesifik bir kavramla tanımlanmasıdır. Bedî' denilen söz süsleme sanatları arasında kabul edilmesi önerilen istintâk, teşhîsten daha özel bir sınır içerisindedir. Son olarak istintâk, edebiyatçının ölmüş olanlara şuurlu insan şahsiyetini verme sanatıdır. Bu sanatla edebiyatçı,

ölmüş olanlara hasretini gidermeye çalışır. İnsanlara uhrevi sorumluluklarını hatırlatmak için ölmüş olanların lisan-ı halleriyle verdikleri dersi dile getirir.

Kaynakça

Akkâd, Abbâs Mahmûd. *İbnu'r-Rûmî hayâtuhû min şî'rihî*. İngiltere: Muessesetu Hindâvî, 2017.

Askerî, Ebû Hilâl. *Kitâbu's-sinâateyn: el-Kitâbetu ve's-şî'r*. thk. Alî Muhammed el-Bicâvî. B.y.: İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1952.

Atîk, Abdülazîz. *İlmü'l-beyân*. Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, 1982.

Aydın, Mustafa. *Bedî' İlmî ve Sanatları*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2018.

Blázquez, José María. "Der Einfluss der Mosaiken des vorderen Orients auf hispanische Mosaiken am Ende der Antike". *JMR* 1/2 (2008). 7-31.

Bolelli, Nusrettin. *Belâgat Tarihi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018.

Çevirici, Ayşe. *Tevfik Fikret'in Şiirlerindeki Edebi Sanatlar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Dayf, Şevki. *el-Belâga tataavour ve târîh*. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1965.

Duran, Erol. "Fabllar ve Değer Eğitimindeki Önemi". *Gelecek Vizyonlar Dergisi* 2/1 (2018). 31-43.

Durmuş, İsmail. "Teşhis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/565-566. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Ebu'l-Atâhiye, Ebû İshâk İsmâîl b. el-Kâsım b. Süveyd. *Dîvân*. Beyrut: Dâru Beyrût, 1986.

Ersoy, Mehmet Akif. "Psikiyatri ve Sosyal Bilimlerin İlişkisi". *Klinik Psikiyatri* 2 (1999). 230-238.

Halâyile, Muhammed Halîl. "et-Teşhîs kırâtun fî dîvâni'l-Hansâ". <https://eis.hu.edu.jo/deanshipfiles/pub103324394.pdf> Erişim: 28 Temmuz 2021

Haziri, Xhenete. *Veçori Të Figurave Stilitike Për Fëmijë*. Mitrovicë: Universtiteti "Isa Boletini" Fakulteti I Edukimit Programı Fillor, 2021.

İbn Haldun, *Mukaddime*. yh. Arslan Tekin. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2017.

İbn Kuteybe, ed-Dîneverî. *Kitâbu's-şî'ri ve's-şuarâ*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-hadîs, 1423.

İbnü'l-Mu'tezz, Abdullah. *Kitâbu'l-bedî'*. thk. İrfân Matracı. Beyrut: Müesseset'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 2012.

Karadağ, Bahadır. "Homeros ve Felsefe Tarihinde Alegorik Homeros Yorumları". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 3/5 (2017).223-244.

Kocakaplan, İsa. *Açıklamalı Edebi Sanatlar*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2011.

Mawas, Mustafa. "Merâhilu tedavvuru ilmi'l-belâga inde'l-Arab". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 9 (Aralık 2019). 195-201.

Melion, Walter S. & Ramakers, Bart. "Personification: An Introduction". *Koninklijke Brill NV* (2016). 1-40.

Mrázková, Anna. *Les Figures de Style Dans l'œuvre de j.m.g. Le Clézio et Élaboration d'un Support Pédagogique*. Plzeň: Západočeská Univerzita Plzni Fakulta Filozofická, 2016.

Mübârek, Mâzin. *el-Mûcez fi târihi'l-belâga*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Pang, Nana. *Zur Funktion und Bedeutung kognitiver Metaphern in Hermann Hesses Märchen Unter besonderer Berücksichtigung der China-Symbole*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 2020.

Sayakhan, Najat Ismael. "The Use of Personification and Apostrophe as Facilitators in Teaching Poetry". *International Journal of Literature and Arts*. 4/1 (2016). 7-11.

Schüürmann, Dania. *Personifikation, Prosopopoeia, Persona Figurale Spielarten des Daimon als Gestaltung des Ausdruckslosen in der Brasilianischen Literatur*. Berlin: Berlin Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012.

Syahrân, Muhammed. "Hakikatu ilmi'l-bedî' fi dav'i dirâsâtin târihiyye". *Nady al-Adab* 16/1 (Mayıs 2019), 9-24.

Tellini, Gino. *Letteratura Italiana Un Metodo Di Studio La Fabbrica del Testo* İtalya: Le Monnier Università, ts.

Ünal, Ayşegül. *Roma Dönemi Sanatında Eyalet Kişileştirmeleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

